

Галина Фінчук

(Рівне)

ПРОБЛЕМА ЛАКУНАРНОСТІ У ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті розглядаються проблеми перекладу семантичних лакун у процесі міжкультурної комунікації, питання вивчення взаємозв'язку мови і культури в другій половині ХХ століття, окреслюється сутність проблеми лакунарності в наукових доробках мовознавців.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, лакуна, теорія лакунарності, безеквівалентна лексика.

The problems of the semantic gaps translating in the process of intercultural communication, the study of the language and culture relationship in the second half of the XX century are considered, the essence of the semantic gaps problem in the linguists' scientific heritage is defined.

Key words: intercultural communication, gap, the theory of the semantic gaps, non-equivalent vocabulary.

Постановка наукової проблеми. В інформаційному суспільстві, до якого поступово переходить людство, питання про роль мови як основного засобу соціальної взаємодії, про мовну ситуацію та взаємовплив мов набуває першочергового значення. Соціальна взаємодія стає здебільшого мовною взаємодією і здійснюється через тексти, які породжуються і сприймаються особистістю. Найголовнішою та основною ознакою людського спілкування є передача думок, тобто перекладаються не слова, а поняття, які вони виражають; не речення, а судження, не тексти, а думки та міркування, які вони містять.

Проблема семантичних лакун та їх перекладу є одним з нагальних питань сьогодення, оскільки взаємодія між різними культурними регіонами входить у спектр глобальних проблем сучасності. У контексті входження України до складу світових організацій, а, відповідно, і в межі різних культур, важливо звертати увагу на якісний показник міжкультурних процесів та комунікативну відкритість, а також враховувати основні труднощі, які можуть виникнути в процесі інтенсивних міжкультурних контактів.

Виклад основного матеріалу. У процесі міжкультурної комунікації часто виникає низка проблем, найсуттєвіші з яких пов'язані з таким явищем як переклад семантичних лакун, оскільки вони, як правило, не сприймаються носіями іншої культури. Лакуни існують у багатьох мовах, але в кожній мові вони мають свої особливі форми вираження. Лакуни можуть передавати інформацію, пов'язану з традиціями, історією та культурою даного народу. Лакуна втрачає чим більшу частину свого значення, тим тісніший зв'язок між мовами.

Вивчення механізмів сприйняття іншокультурного тексту та факторів, здатних продукувати “лакуни”, забезпечує дослідника необхідною інформацією стосовно якісно важливих аспектів існування та функціонування культурних систем, в першу чергу, – організації їхніх комунікативних каналів, специфіки нормативної сфери, стандартів, що соціально схвалюються, що мають важливе значення для розуміння та прогнозування шляхів розгортання комунікативної ситуації. Проблема можливості перекладу є дуже значимою, оскільки вона охоплює значне коло питань, зокрема питання про цілісність та єдність людської свідомості.

Дослідження перекладацьких трансформацій лакун, міжмовної асиметрії суттєво допоможе встановити відповідності та розбіжності в системах мов, наблизити нас до розуміння суті того непомітного, що розкривається при перекладі, і робить ще один крок до пізнання таємниць іншої мови, іншої культури у порівнянні з рідною.

Проблему лакунарності розглядали такі вчені як Ю.С.Степанов, В.Л.Муравйов, Й.А.Стернін, А.О.Іванова, З.Д.Попова. Лакуни по-різному класифікували такі вчені: Г.А.Антипов, О.А.Донських, І.Ю.Морковін, Ю.А.Сорокін, Ю.С.Степанов, Г.В.Бикова, А.А.Махоніна, М.А.Стернін.

Відтворення семантико-стилістичних функцій культурологічних лакун – кардинальне питання перекладознавства. Чимало науковців досліджували його і дійшли різних висновків.

Загальновідомим є те, що розбіжність значень залежить від ступеня розбіжності культур. Питанню необхідності врахування розбіжності культур вихідної та перекладної мови приділяли значну увагу такі теоретики перекладу як Г.Ю.Балль, Я.Л.Рецкер, Г.В.Шатков, А.Д.Швейцер. У вітчизняній літературі проблеми перекладу, питання про передачу лакун розглядалося у багатьох працях, зокрема, А.В.Федорова, Г.В.Чернова, Г.В.Шаткова та інших, де пропонувались різні способи позначення нових понять.

У мовознавстві другої половини ХХ століття одне з провідних місць відводиться вивченню взаємозв'язку мови і культури. Це зумовлено як постійним розширенням діалогу і взаємодії між різними національними культурами, так і тим фактом, що у вказаний період у лінгвістичних дослідженнях комунікативний підхід починає переважати.

Найбільш істотні особливості мови і тим паче культури розкриваються при зіставленні мов, і, звичайно, культур. При зіставленні мов національно-культурні відмінності спостерігаються на всіх рівнях, але особливо яскраво на лексичному, у фразеологізмах, тому центром уваги виступають, перш за все, лексика і фразеологія [6, с. 4]. При зіставленні мов, відзначає Р. Д. Томахін, виділяються елементи, що співпадають і ті, що не співпадають. “Чим самотніші мови, що порівнюються, чим менше в їхній історії було культурних контактів, тим менше у них спільного, тим більше різняться вони в цілому і поелементно” [6, с. 5].

До елементів, що не співпадають або елементів, які не мають еквівалентів в інших мовах, відноситься, перш за все, безеквівалентна лексика. Саме даний пласт лексики, що містить слова, зміст яких неможливо зіставити з якими-небудь іншомовними лексичними поняттями, відіграє особливу роль в уявленні про іншомовний ареал. Найчастіше саме безеквівалентна лексика запозичується з однієї мови в іншу. Кожна національно-культурна спільність вносить в свою мову значну кількість запозичених слів, причому без одночасного запозичення відповідних предметів і явищ.

У сучасній лінгвістиці, лінгвістичній теорії перекладу, етнолінгвістиці, етнопсихолінгвістиці, теорії міжкультурної комунікації розбіжності, неспівпадання в мовах і культурах описуються авторами в різних термінах. Так, слова, що позначають поняття, предмети, явища, що є типовими лише для певного мовного колективу і не мають аналогів в іншій мові, визначаються термінами: “безеквівалентна лексика” (Л.С.Бархударов, Е.М.Верещагін, В.Г.Костомаров), “реалії”, “екзотизми” (С.Влахов, С.Флорін), “ксеноніми” (В.В. Кабакчи), “логепістеми” (Е.Ю.Прохоров).

Існують й інші терміни для позначення розбіжностей у міжкультурній комунікації – “лакуна” (у англійській літературі відома як “gap”): “випадкові пропуски в мовних моделях” (“random holes in speech patterns”), етноейдеми, лінгвокультуреми, етнолінгвокультуреми. Термін “лакуна” був введений у вітчизняну лінгвістику Ю.С.Степановим, який називав їх також “прогалинами”, “білими плямами” в семантичній картині мови [4, с. 120].

Саме такі мовні одиниці складають національно-культурний зміст тексту вихідної мови і є трудністю етносемантичного рівня, яку реципієнтові доводиться долати в

міжкультурній комунікації. При цьому завдання полягає в збереженні і передачі етнокультурної своєрідності для досягнення адекватного перекладу (користуючись перекладацькою термінологією).

Лексика кожної мови вирізняється тим, що кожне слово та відповідно кожне поняття займають у ній певне місце, окреслене відношеннями з іншими словами та поняттями. Сам характер виокремлювання конкретних ланок реального світу, їх групування, а також передачі засобами іншої мови залежить від наявності в мові відповідних назв. З огляду на це у процесі перекладу з однієї мови на іншу природно та закономірно виникає досить цікава проблема – проблема реалій-лакун, адже умови соціально-політичного, суспільно-економічного, культурного життя народу, його світобачення, психологія, традиції зумовлюють виникнення понять, принципово відмінних у носіїв різних мов. Відповідно, в інших мовах не буде словникових еквівалентів для їх передачі. Відсутність еквіваленту в словниковому складі іншої мови свідчить про наявність лексичної “лакуни”.

Саме реалії, за твердженням А. О. Іванової, є найближчими до лакун [1, с. 53] і, відповідно, відносяться до безеквівалентної лексики, що характеризується яскраво вираженою етнокультурною специфікою. У лінгвокраїнознавчій літературі реалія розуміється подвійно: 1) як предмет, поняття, явище, характерне для історії, культури, побуту, устрою того чи іншого народу, країни, що не зустрічаються в інших народів; 2) як слово, що позначає такий предмет, поняття або явище.

Вирази, які не мають прямого відповідника в іншій мові, називаються лакунами (з лат. – заглиблення). Лакуни можуть призвести до найбільших проблем у процесі міжкультурної комунікації, оскільки вони, як правило, не сприймаються носіями іншої культури.

З точки зору З.Д. Попової й Й.А. Стерніна, лакуна – це відсутність лексичної одиниці в одній мові за її наявності в іншій. Ці автори підкреслюють, що головною особливістю лакун є те, що вони виникають у процесі спілкування, у процесі контакту двох культур [3].

В.Л.Муравйов розглядає лакунарність у більш вузькому значенні та називає лакунами власне лакунарні одиниці. Він зокрема пише: “Будемо вважати лакунами лише ті іншомовні слова (сталі вирази), які виражають поняття, незакріплені в мовній формі даної мови та для передачі яких потрібні більш-менш просторові перифрази – вільні словосполучення, утворені на рівні мови” [2, с. 10].

Сучасна теорія лакунарності представлена в основному дослідженням міжмовних лакун. Як зазначає Й.А. Стернін, “у кожній мові існує велика кількість міжмовних лакун, тобто пустих, незаповнених місць в лексико-фразеологічній системі мови, хоча у ній можуть бути присутніми близькі за значенням лексеми” [5, с. 5].

На наявність “лакун” або “антислів” у французькій мові при порівнянні з російською вказує Ю.С. Степанов: “Порівняльний опис норм двох мов відкриває у кожній мові словесні “прогалини”, “білі плями” на семантичному рівні мови, непомітні з середини для людини, яка володіє лише однією мовою” [4, с. 120]. На його думку всі випадки виявлення безеквівалентної лексики також можна розглядати як лакуни.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. У вітчизняній лінгвістиці розбіжність у мовах та у відповідних аспектах культури позначається за допомогою поняття “лакуна”. Лакуни, власне кажучи, є терміном для позначення того, що є в одній локальній культурі і чого немає в іншій або, інакше кажучи, прогалини у лексиці мови, які можна пояснити соціально-культурними причинами.

Хоча термін “лакуна” вживається лише у тих випадках, коли йдеться про відсутність якогось поняття у мові перекладу, не слід відносити всі лакуни до безеквівалентної лексики. Найближчими до лакун є реалії, оскільки вони позначають поняття, відсутні в мові перекладу. Реалії як предмети матеріальної та духовної культури відображають спосіб життя та спосіб мислення конкретного суспільства і не мають

аналогів в іншій культурі, в мові якої відсутні і лексичні одиниці, що позначають невідомі культурні концепти.

Перспективами подальшого дослідження може стати аналіз семантико-стилістичних функцій культурологічних лакун.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верещагин Е. М., Костомаров В.К. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. / Е.М.Верещагин, В.К.Костомаров. – М.: Русский язык, 1983. – 269 с.
2. Муравьев В.Л. Лексические лакуны (на материале лексики французского и русского языков). / В.Л.Муравьев. – Владимир, 1975. – 267 с.
3. Попова З.Д., Стернин И.А. Язык и национальная картина мира. / З.Д.Попова, И.А.Стернин. – Воронеж, 2003. – 60 с.
4. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания. – 2-е изд., перераб. / Ю.С.Степанов. – М., 1965. – 304 с.
5. Стернин И.А. Очерк американского коммуникативного поведения. / И.А.Стернин. – Воронеж, 2001. – 206 с.
6. Томахин Г.Д. Реалии-американизмы. / Г.Д.Томахин. – М.: Высшая школа, 1988. – 239 с.